

М. КОВАЛИНСЬКИЙ – ОСОБИСТИЙ ДРУГ І БІОГРАФ Г. СКОВОРОДИ

Бадєєва Л.І.

Харківський національний університет радіоелектроніки
(61166, Харків, пр. Науки, 14, каф. українознавства, тел. (057) 702-14-98)

Праця присвячена розгляду дружніх відносин Г. С. Сковороди з М. Ковалинським, який став автором першої біографії філософа. Твір М. Ковалинського розглядається як своєрідний гімн особистої дружби. Звернено увагу на відповідність композиції твору канонам житійної літератури. У праці досліджуються аспекти впливу біографії самого М. Ковалинського на зміст твору. Твір сповнений щирим захопленням автора особистістю Г. Сковороди, в житті та характері якого він не бачив жодних негативних рис.

Ключові слова: Сковорода, Ковалинський, дружба, філософія.

Про життя видатного українського філософа більше складено легенд, ніж відомо достеменних фактів. Одним із небагатьох авторів, кому ми завдячуємо знанням біографії Г. С. Сковороди, є його багаторічний (протягом трьох десятиліть) друг Михайло Ковалинський. Біографію Григорія Савича М. Ковалинський написав у 1795 р., майже відразу після смерті товариша. Твір Михайла Івановича отримав високу оцінку у вітчизняному сквородознавстві. «Житіє Григорія Савича Сковороди» – цікавий літературний та історико-побутовий пам'ятник кінця XVIII ст. Він є фундаментом вивчення життєвого шляху Г. Сковороди, а також відображає особистість самого М. Ковалинського, його гідні поваги якості характеру і творчості [1, с. 112; 5].

В сучасній літературі також відсутня єдність думок щодо впливу дружніх стосунків Г. Сковороди і М. Ковалинського на філософські твори першого з них. Ліберальній історіографії з XIX ст. закидають підміну філософських поглядів Г. Сковороди поглядами М. Ковалинського. Висловлюється думка, що М. Ковалинський був не тільки другом, а й прибічником філософського вчення Г. Сковороди. Публікатори вільно поводяться з назвою твору М. Ковалинського, на власний розсуд змінюючи церковне «житіє» на світське «життя» і навпаки. Одиною залишається спроба Д. Сироїд з'ясувати відповідність «Житія Григорія Сковороди» жанру житійної літератури [4]. Лише в останні роки було поставлено питання про те, наскільки обраний Г. Сковородою мандрівний спосіб життя був добровільним вибором філософа [6]. У розв'язанні цих та інших питань може допомогти нове прочитання твору М. Ковалинського, подолання погляду на нього як на джерело даних про життя філософа, а не як на завершений літературний твір. Таким чином, метою статті є розгляд біографії М. Ковалинського та його твору про Г. Сковороду.

Михайло Ковалинський або Коваленський – у XVIII ст. різне написання прізвищ було звичайною практикою – народився 16 (27) лютого 1745 р. у фортеці Олексіївська (Харківський слобідський козацький полк). Його батько Іван Ковалинський служив протоієреєм у місцевій церкві. За родинними переказами, Ковалинські були родом з Польщі і їх родоначальник змінив

католицьку віру на православну. У Івана Ковалинського було четверо синів: Іван, Петро, Михайло та Григорій. Усі четверо зробили непогану кар'єру у швидко зростаючому імперському державному апараті. Іван був обер-крігс-комісаром, Григорій – надвірним радником, Петро – дійсним статським радником, а Михайло – генерал-майором. Михайло та його молодший брат Григорій навчалися у Харківському колегіумі. Саме у стінах колегіуму і почалася дружба М. Ковалинського з викладачем поетики Г. Сковородою. Знайомство їх сталося у 1760 році. Родич М. Ковалинського попросив Г. Сковороду звернути увагу на виховання відірваного від родини юнака [3, с. 442]. Ковалинський-мемуарист скріпив дружбу віщими снами: власним і вчителя-філософа. Дружба мала і суто педагогічний зміст: Сковорода навчав юнака синтаксису та грецькій мові [3, с. 442]. Педагогічна майстерність Г. Сковороди дозволила глибше розкрити здібності учня, і після закінчення навчання М. Ковалинський був залишений у колегіумі викладачем поетики. Працював він у колегіумі до 1769 року, коли його доля різко змінилася після пропозиції стати приватним учителем дітей колишнього гетьмана України К. Розумовського.

Можливо, вирішальне значення для запрошення мало знання М. Ковалинським нових європейських мов. В період праці у Розумовських М. Ковалинський разом з вихованцями здійснив кількарічну подорож Європою. Початком подорожі він сам називає 1772 рік, але є свідчення, що вона почалася двома роками раніше. Під час подорожі М. Ковалинський мав змогу слухати лекції в університеті міста Страсбург. Він також працював над перекладами книги гуманіста-просвітника д'Аламбера про королеву Швеції Христину. Після повернення до Російської імперії європейська освіта та позитивні відгуки Розумовських дозволили йому досягти нових щаблів кар'єри. У Петербурзі М. Ковалинський був прокурором Воєнної колегії, а у 1780-х рр. – начальником канцелярії князя Г. Потьомкіна. Таким чином, життєвий шлях його лежав у протилежному вченню Г. Сковороди напрямку. Але це не перервало нитку їх особистої приязні, і листування між ними тривало від початку 1760-х рр. до останніх днів життя філософа. Саме завдяки листуванню з М. Ковалинським відомо чимало нюансів непростих філософських поглядів Г. Сковороди. Без листів філософа до його особистого друга і учня важко було б досягнути еволюцію поглядів Г. Сковороди з різних питань як самопізнання, так і пізнання світу.

Останні роки кар'єри М. Ковалинського позначені важкими випробуваннями. Отриманий 1793 року чин генерал-майора недовго тішив М. Ковалинського. Того ж року він зазнав неласки «матінки-імператриці» Катерини II і був відставлений від служби за «воровство и грабёж». Зберігся відгук одного з московських сановників щодо відставки М. Ковалинського, в якому його названо «негідником». Отже, у вік загального казнокрадства, яким було в історії імперії XVIII ст., сановиті мужі поспішали приєднатися до гонінь, які відбувалися з монаршої волі. Саме на період вимушеної відставки М. Ковалинського припадає його остання зустріч з Г. Сковородою. Семидесятирічний філософ вирушив до друга, який жив у маєтку в Орловській

губернії, пішки. З собою він ніс не тільки утіху й благословення другу, який потрапив у скруту, але й рукописи своїх творів. Г. Сковорода вирішив довірити долю своїх творів багаторічному другуві. Перелік цих творів М. Ковалинський подає у своїй біографії Г. Сковороди [3, с. 474]. Чи позначилася монарша неласка на творі М. Ковалинського, присвяченому Г. Сковороді? Можна позитивно відповісти на це питання. Серед чеснот Г. Сковороди М. Ковалинський відзначає здатність терпіти біль, нещастя. Особливо автор «Життя...» наголошує на здатності Григорія Савича терпіти незаслужені обвинувачення та образи. Цю рису характеру філософа М. Ковалинський зображує при описі вчителювання Г. Сковороди у поміщика Стефана Тамари, а також в описі конфлікту в Переяславському колегіумі [3, с. 442]. Свою власну долю М. Ковалинський трактує як брак волі йти шляхом, який відповідав би вченню Г. Сковороди. Для обраного філософом життя потрібна воля та характер, який наближає людину до православних святих. Себе ж М. Ковалинський зараховує до людей, які не змогли встояти перед мирськими спокусами. «Свет представился ему во всей великости своих прелестей. Поток мыслей покрыл разум его и бездна желаний отверзлась пред сердцем его» [3, с. 462]. Ще більш патетично М. Ковалинський описує останню зустріч з Г. Сковородою: «Промысл божий возрел на него в развалинах бытия его, воздвигнул дух мудрого, сердце друга, и Сковорода, одержим болезнями старости, несмотря на дальность пути, на чрезвычайно ненастную погоду, приехал в деревню к другу своему, один разделить с ним ничтожество его» [3, с. 468]. Отже, зустріч зі Сковородою втішила М. Ковалинського, стала джерелом натхнення у створенні не просто біографії виняткової особистості, яким був Г. Сковорода, а і своєрідного гімну дружбі. Докази дружнього піклування Г. Сковороди і М. Ковалинського містить листування між ними. У листі від 22 червня 1787 р. М. Ковалинський сповіщав друга про те, що надіслав йому окуляри. «Посылаю вам очки. Не знаю, годятся ли они для глаз ваших; желаю же, чтобы угодны были». У тому ж листі міститься повідомлення про те, що М. Ковалинський придбав на прохання Григорія Савича флейту, яку збирався вислати «с другою оказией». Це повідомлення спростовує перекази про те, що Г. Сковорода грав виключно на власноруч виготовлених інструментах. Твір М. Ковалинського спростовує й іншу легенду про Г. Сковороду – про навчання в кількох європейських університетах. З народних переказів XVIII ст. ця думка перекочувала в літературу, у тому числі і в сучасні видання сковородинознавства [2]. Основою для подібних тверджень є не лише факт перебування Г. Сковороди за кордоном у складі Токайської місії, але і співзвучність його філософії поглядам деяких європейських філософів. М. Ковалинський в біографії Г. Сковороди не наводить жодного факту про навчання в університетах, лише говорить про розуміння ним європейської філософії завдяки знанню іноземних мов [7, с. 442]. Думку про те, що Г. Сковорода не був слухачем філософських курсів в будь-якому університеті, підтверджують архівні пошуки Д. Оляччина і Д. Тетериної-Блохин в Кенігсберзі, Бреславі, Будапешті. На думку останньої, Г. Сковорода не знайшов

шляху до вчених західної еліти того часу: Канта, Гаманна, Гердера, Лессінга [5, с. 66].

Варто звернути увагу на повну відсутність у творі М. Ковалинського зображення негативних рис у характері і поведінці Г. Сковороди. Пояснюється це не лише щирою прихильністю до друга, але і християнською традицією позитивного зображення тих, хто вже залишив цей світ.

Таким чином, Особистий друг Г. Сковороди М. Ковалинський створив першу біографію філософа. Його твір відзначається щирим захопленням другом і учителем, є джерелом правдивих свідчень про непросте життя Григорія Савича. Разом з тим твір має виразну авторську присутність. М. Ковалинський критично осмислює власну біографію. Він розглядає свої життєві невдачі як брак волі протистояти мирським спокусам, передусім кар'єрі та багатству. Твір про учителя М. Ковалинський написав у період своєї вимушеної відставки, яка стала наслідком монаршої неласки імператриці Катерини II. Після смерті імператриці кар'єра М. Ковалинського відновилася. Це пояснюється тим, що новий імператор Павло I всіляко демонстрував прихильність до осіб, які зазнали утисків чи переслідувань в період правління його попередниці.

Література

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Г. С. Сковорода. Х. : Держ. вид., 1926. 397 с
2. Григорій Сковорода в спогадах сучасників і народних легендах. Харків: Оригінал, 2002. 96 с.
3. Ковалинський М. І. Життя Григорія Сковороди // Г. Сковорода. Повне зібрання творів: у 2-х т. Т.2. Київ: Наукова думка, 1973. С. 439–476.
4. Сироїд Д. «Життя Григорія Сковороди» Михайла Ковалинського з погляду життєвого канону // Григорій Сковорода: загадковість присутності (Матеріали конференції, присвяченої 280-річчю з дня народження Григорія Сковороди. Львів, 2005. С. 43–50.
5. Тетерина-Блохин Д. Деякі дані про родовід та оточення Г. С. Сковороди (за архівними матеріалами) // Григорій Сковорода – джерело духовної величі і сучасність (матеріали Переяслав-Хмельницьких 10–11–12-х Сковородинівських читань) / Відп. ред. проф. М. П. Корпанюк. Тернопіль: Астон, 2007. 448 с.
6. Трофимук М. Геній чи загублена українська людина // Григорій Сковорода: загадковість присутності (Матеріали конференції, присвяченої 280-річчю з дня народження Григорія Сковороди. Львів, 2005. С. 38–42.